

Särtryck ur

CJP NYHETS BREV

Nr 48:4 December 2009

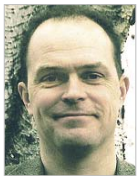

TOMHETENS MENING

”Ge mig drömmar att leva eller gift att dö”

av Erik Nisser

Under de drygt fyrtio år som gått sedan Gunnar Ekelöf gick bort, har hans ställning som en av det svenska 1900-talets viktigaste lyriker grundmurats. Det var Ekelöf som med samlingen sent på jorden 1932 på allvar förde in den modernistiska poetiken i svensk dikt, och med en enastående förmåga till förnyelse slog han sin läsekrets med häpnad flera gånger om tills pennan bokstavligen föll ur hans hand i mars 1967. Efter den tunga, depressiva debuten (”orkar inte leva, vill inte dö” och ”ge mig drömmar att leva eller gift att dö” är två belysande rader) följde några natursvärmiska, närmast romantiska samlingar, som tillvann honom ett ganska brett intresse från lyrikläsande svenskar men som han själv dock ganska snart tog avstånd ifrån, för att i stället ge ut en rad stränga volymer tankedikt, Färjesång, Non serviam, Om hösten.

Erik Nisser, fil kand och översättare, är CJP/IDPs kursadministratör. Seminarieledare inom områdena drömspsykologi samt symbolik och symbollära. Ämnesansvarig för området symbolik och symbollära.

Denna stil ersattes sedan en bit in på 50-talet av vad Ekelöf själv kallade ”struntadiktning”, efter samlingen *Stroutnes*, med en mer uppsluppet humoristisk, ibland rentav groteskt från poesi – en ”antipoesi” där inte minst taoismen lämnat tydliga avtryck och där Ekelöf revolterar mot rollen som ”finpoet”. Och sist, efter flera besök i Grekland och Turkiet samt en avgörande inspiration från den byzantinska kultursfären, kom den så kallade Diwân-trilogin – Diwân över fursten av *Emgiôn*, *Sagan om Fatumeh* samt *Vägvisare till underjorden*, en avskalad, renbränd diktning i bedrägligt enkel skrud över bråddjup och svindlande höjder.

Den återkommande förnyelsen av formen ska dock inte skymma det faktum att Ekelöf ständigt återvänder till samma teman och mänskliga grundproblem. I en självkaraktäristik skriver han: ”... jag är en sådan som aldrig blir färdig. Ständigt samma ämne har jag genom åren tagit upp på nytt. En människas förnyelse består nämligen enligt min mening inte i att hennes grundämne, hennes grundupplevelser och grundproblem skulle förändras. Det är hennes inställning till dem som under

trycket av skiftande förhållanden förändras. Förnyelse fattar jag alltså som en ständig omprövning av ett och detsamma.” (G. Ekelöf, *En självbiografi*, s 177)

Grunden för Ekelöfs diktning ligger bakåt i tiden, i hans barndom. Utåt sett var uppväxten privilegierad. Fadern Gerhard stammade från bönder och torpare i Småland, men hade jobbat sig upp och nått framgång som *self-made* fondkommissionär med mycket stora inkomster. Modern Valborg, född von Hedenberg, kom från en solid adelssläkt sedan fem generationer. Familjen bodde rymligt invid Johanneskyrkan med stab av tjänstefolk och praktfullt sommarnöje i Södermanland. Utåt ståtligt och strålande, inåt desto mörkare. Sonen Gunnar, född 1907, var inte mer än 5-6 år när fadern började bli förvirrad och sedan sakta men säkert gled allt längre in i ett själsligt skymningsland för att slutligen avlida 1916. Orsaken var syfilis, som den redlige, kyrksamme mannen ådragit sig med en prostituerad i Rom på 1890-talet, innan äktenskapet ingåtts. Katastrofen var ett faktum. Sonen Gunnar fick bevittna hur fadern undan för undan löstes upp mentalt, en pappa som han älskade och som innerligt älskade sin son. Modern tog ut skilsmässa under uppslitande former och gifte om sig omedelbart efter Gerhards död. Hon reste mycket på kontinenten medan pojken skickades till olika barnhem runt om i landet. Ekelöf älskade också sin mamma, i alla fall som barn, men kärleken besvarades inte av mamman som var kylig och distanserad, vilket var så mycket svårare för sonen som han var ett väldigt känsligt barn, en ”starkt upplevande människa” som hans sista hustru Ingrid beskrev honom. Som tolvåring brast han i gråt på en konstutställning inför Holbeins målning av korsnedtagningen – människans grymhet var honom både obegriplig och outhärdlig.

Samtidigt med familjetragedin lades också

Europa i grus och aska i det första världskrigets galenskap.

Det var en barndom i övergivenhetens tecken. Övergivenhet och ... otillförlitlighet. Inget var vad det syntes vara. Sanningen om pappans sjukdom fick Gunnar till exempel inte veta förrän långt senare. Den självklara, stabila, borgerliga världen stacks helt plötsligt i krigets brand och inget var sig mera likt. Den enda moderliga värmen fick han av en barnflicka han tyckte mycket om, men hon gifte sig i Öregrund och drunknade sedan med sin man ute på sjön. Upplivelsen av det synliga och skenbart stabilas bedräglighet kom att prägla Ekelöf för livet. Och den förstärktes ännu mer som ung vuxen av att hans första hustru, Gunnel, övergav honom för Karin Boye efter ett års äktenskap, hans andra tilltänkta, Irma, för Eyvind Johnson efter två. Inget var vad det syntes vara – och så kom Kreuger-kraschen och hela den fäderneärvda förmögenheten plånades ut i ett slag.

En annan erfarenhet som märkte Ekelöf på djupet var solförmörkelsen 1914, när han var sju år gammal. I flera versioner har han skildrat hur allting plötsligt, mitt på ljusan dag, blev mörkt och stannade upp. Fåglarna tystnade, människor stelnade ängsligt. Som om någon dunkel, kosmisk makt med sin vingspets nudat vid jorden och uppenbart bräckligheten i vår lilla människoverklighet.

Men om nu inget är vad det syntes vara, då måste verkligheten i grund och botten vara överklig. Det vill säga, den egentliga verkligheten måste ligga *någon annanstans*. Ekelöf fann, paradoxalt nog kan man tycka, något mer verkligt i det drömska eller drömda. Som liten kunde han sitta i timal vid flygeln och låta ackord på ackord tona ut i det oändliga, eller smyggrökande på taket till våningen på Kam-makargatan stirra länge, länge in i solnedgång-

CJP NYHETS BREV

ISSN 1652-2125

Utges av CJP Centrum för Jungiansk Psykologi AB två ggr/år (juni och december). Upp-laga 5.000. Ansv. utgivare: Gunlög Raihle.

ens falnande ljus, drömmande sig bort ur en plågsamt upplevd brist, brist på omsorg, brist på närhet, också på den närhet till sig själv som för oss människor kommer ur närheten till andra.

Även nattens drömmar tillmätte han stor vikt. Stora delar av hans poesi bygger direkt på riktiga drömmar, och han säger vid ett tillfälle också att: "Jag har drömt mig ett liv." Det ska då inte tolkas som att han drömt sig bort hela livet, utan att han mycket konsekvent låtit drömmarna ha sin verkan på det medvetna livet och "föda fram mening". Det ligger nära till hands att i Ekelöfs misstro mot "verkligheten" se en parallell till Jung och hans tankar om det medvetna jagets relativa litenhet och blindhet i förhållande till det omedvetna.

Det grundackord som sedan ekar genom hela Ekelöfs liv innehåller dessa tre toner – brist, övergivenhet och överklighet. Men han är begåvad med en osedvanlig kreativitet och inbillningskraft (i ordets goda bemärkelse av att kunna inbilla, eller in-bilda, sig, dvs producera bilder, idéer och föreställningar med en skapande fantasi) och lyckas vända det negativa till sin fördel. Hans sår är djupa, men där finns också en styrka och seghet som till och med förvånar honom själv. Den yttrar sig dels i en sorts "aristokratisk", "anarkistisk", "rebellisk" hållning som vänder samhället ryggen med öppet förakt för det sociala livets konventioner och "förkrossande dumhet". Ekelöf blir med tiden obrottsligt trogen sin egen smärta och sitt eget väsen, och därigenom kan han göra smärtan produktiv. Han lever i ständig kontakt med sin upplevda brist, med "det hemska", sitt "mörker", de svåra minnena och känslorna. Men det som kan förefalla högdraget syftar inte främst till att spotta på andra, snarare då att värna den egna skyggheten. Just skyggheten, skyggandet för förkonstling, ytlig optimism och ihålig framstegstro om man så vill, var den egenskap han skattade högst hos andra människor. Dels yttrar den sig i ett oförtrutet skapande. Men Ekelöf är tidigt klar över att det skapande arbetet med den egna personen ("Det är inte konstverket man gör, det är sig själv") är till gagn också för andra. Hans diktning är konsekvent inriktad på den egna personen, vilket också ådrog honom rätt häftig kritik i det kollektivistiskt sinnade folkhemmet, men den går så grundligt till väga att den får relevans också för andra – "det som är botten i dig, är botten också i andra" lyder en av hans rader. Och just därför kan man på sätt och vis läsa hans

dikter som en enda lång "rapport från en individuationsprocess".

Att bristen kan bli produktiv hos Ekelöf beror helt enkelt på att han tar den på allvar och inte förnekar den eller flyr ifrån den (vilket han i och för sig försöker göra titt som tätt i spriten). I en nyckelformulering, funnen någon gång under Paris-vistelsen 1929-30, heter det: "Gud finns emedan han fattas oss." Det som fattas, det måste finnas, annars skulle det ju inte kunna uppfattas som saknat. Det som är min brist måste finnas. Det frånvarande är närvarande just som brist på närvaro. Bristen ges hos Ekelöf väldiga proportioner och upphöjs till en sorts överpersonlig, "kosmisk" skapande princip, ett överordnat Något som pockar på att fyllas ut. All stabilitet ser Ekelöf med misstro, vi har sett varför han inte hyser

"En människas förnyelse består nämligen enligt min mening inte i att hennes grundämne, hennes grundupplevelser och grundproblem skulle förändras. Det är hennes inställning till dem som, under trycket av skiftande förhållanden, förändras."

(G. Ekelöf)

någon tilltro till det "verkliga". Han uppfattar det negativt och talar om "förstening", om "noshörningshud", "kvävning" och "blindhet". Bristen får en positiv innebörd i och med att den manar till uppbrott, omprövning och utfyllnad. Den gör det nödvändigt att söka mening. Det som är tomt på mening kräver i en bemärkelse att ges mening. Bristen blir i sin svidande avsaknad det ... verkliga, den fördolda verkligheten bortom "här och nu".

Ekelöf gjorde flera "extastiska" erfarenheter. Inte så att han upplevde något direkt övernaturligt, men *kvaliteten* av hans upplevelser (han var som nämnts en "starkt upplevande" person) var sådan att de lät honom ana en mycket större verklighet, obunden av tiden men upplevd i tiden, som en ficka av något bortom tiden mitt i tiden. Hit hör bland annat solförmörkelsen 1914, en annan gång var det ett stjärnfall i Gagnef som han upplevde så starkt att han "vacklade från sida till sida som berusad" (vilket han möjligen också var). Även i det alldagliga och vardagsnära ruvar det extraordinära, det ruvar i skuggorna och mullrar i fonden. Inget är egentligen vad det synes vara, utan allt pekar utöver sig självt och bär inom sig sin egen upplösning och kan därför inte heller vara "stabil" eller "färdigt". Brist är på så vis ett existentiellt villkor. Allt är i vardande. Och människan lever ständigt i ett spänningsfält av paradoxer, där bristen är vad som manar till utfyllnad, mörkret är vad som frambringar ljuset, möte förutsätter avsked, död alstrar liv och meningslöshet kräver mening.

Bristen sporrar också till ett upprepat återvändande, till barndomens minnen, till smärtan, till smärtan. Eftersom den aldrig slutgiltigt kan fyllas ut, meningslösheten aldrig helt gjutas full med mening, sker återvändandet till smärtpunkten om och om igen. Det blir ett återvändande till den punkt, den "urscen" om man så vill, där meningslösheten omsätts i mening, dvs där jaget blir till diktare.

På så vis blir återvändandet detsamma som vägen fram. För det rör sig om en utveckling, inte om en tom rundgång. Utvecklingen löper i spiral, så att något mer än bara den rena återkomsten är vunnet – ett vidare perspektiv på den egna personen. Men även den nyfunna formuleringen, inställningen eller "meningen" måste omprövas förr eller senare, i ett nytt varv i utvecklingscykeln.

Det krävs hela tiden ett avsked från alla vunnna "sanningar" och detta avsked framtvingas också ständigt av det nära umgänget med "Mörkret", med "bottenläget" och bristen.

Erik Nisser

Centrum för Jungiansk Psykologi AB

Vintervägen 29, S-169 54 Solna. Tel/fax 08-83 07 00